

Wat de PvdA te doen staat (2)

Nederland liep schade op door een doorgeschoten gelijkheidsideaal

PETER VAN WALSUM

De noodlottige gevolgen van de oorlog in Irak, die door tegenstanders van die oorlog vooral buiten Irak werden verwacht, zijn daar grotendeels uitgebleven. Het vredesproces in het Midden-Oosten is niet uit elkaar gespat, er is geen golf van terroristische aanslagen over het westen gespoeld, de VN-Veiligheidsraad heeft al op 22 mei met resolutie 1483 de Iraakse strijdbijl weer begraven en onze verhouding tot de islamitische wereld is ongeveer even moeilijk gebleven als zij was. In onze binnenlandse politiek heeft de oorlog in Irak wel grote schade aangericht, maar die had nu juist niemand zien aankomen.

Als ik lid van de Partij van de Arbeid was, zou ik de mislukking van de formatiepoging van CDA en PvdA als een noodlottig gevolg van de oorlog beschouwen en niet proberen mijzelf te troosten met de stelling dat de PvdA gewoon nog niet klaar was om zo kort na het fiasco van 15 mei 2002 weer regeringsverantwoordelijkheid op zich te nemen. Het andere doekje voor het bloeden, 'het besef dat het CDA waarschijnlijk nooit echt gewild heeft' (zoals Wouter Bos het op 14 juni formuleerde), biedt ook niet veel soelaas. Het impliceert dat een kabinet van CDA en PvdA

er eigenlijk nooit in heeft gezeten en dat het gehannes over de steun aan de oorlog in Irak niet de werkelijke oorzaak van de mislukking is geweest. We zullen het nooit helemaal weten, maar ik houd het erop dat de formatie wel degelijk op Irak is stukgelopen. Zonder Irak zou de door veel kiezers — tot en met Zalm — onderschreven opvatting dat het electoraat zich nu eenmaal voor een coalitie van CDA en PvdA had uitgesproken, in laatste instantie vast en zeker de doorslag hebben gegeven.

Een gevolg van de oorlog dus, maar noodlottig? Het is heel goed mogelijk dat een meerderheid onder de PvdA-leden juist van mening is dat de partij erbij gebaat is eerst een aantal jaren in de oppositie door te brengen. Dan kan de PvdA zo lang als nodig is al haar aandacht concentreren op het proces van fundamentele partijvernieuwing. Dit klinkt plausibel maar ziet over het hoofd dat het leiden van de oppositie nauwelijks minder bewerkelijk is dan het deelnemen aan de regering. Wat het beslag op tijd, energie en denkracht betreft, lijken de beide rollen elkaar niet veel te ontlopen. De PvdA kan nu eenmaal niet aan de oppositie deelnemen zonder haar ook aan te voeren, en dat is onder de huidige omstandigheden geen sinecure. Maar inhoudelijk zal deze rol de PvdA bij haar streven naar ideologische vernieuwing veel meer in de wielen rijden dan deelname aan de regering zou hebben gedaan.

35

Over de auteur Peter van Walsum was van 1993 tot eind 1998 Nederlands ambassadeur in Duitsland. In 1999 en 2000 vertegenwoordigde hij Nederland in de VN-Veiligheidsraad

Wat de PvdA te doen staat Peter van Walsum *Nederland liep schade op door een doorgesloten gelijkheidsideaal*

Deze dubbelrol zadelt Wouter Bos op met een spagaat die op beide fronten zijn overtuigingskracht geen goed zal doen. Zelf noemt hij dit een 'tweesparenbeleid', maar dan hebben we het wel over sporen waarop twee treinen elkaar in tegenovergestelde richting voorbijrijden.

Niet-PvdA-leden die dit met leedvermaak gadeslaan beseffen niet wat er voor ons land op het spel staat. Het is voor ons land van het grootste belang dat de ideologische vernieuwing van de PvdA tot een goed einde wordt gebracht. Niet iedereen zal onder een goed einde hetzelfde verstaan, maar er zijn objectieve maatstaven van zorgvuldigheid in de analyse, openhartigheid in de discussie en onverschrokkenheid in de gevolgtrekkingen, dit alles kort samengevat als verantwoordelijkheid. Uit alles blijkt dat dit het soort proces is dat Wouter Bos voor ogen staat, en geen verantwoordelijke Nederlander zou zich mogen verheugen over factoren die dat in de weg staan.

SOMBER SCENARIO

Op 11 en 12 juni trad Wouter Bos op in zijn rol van oppositieleider, toen hij in de Tweede Kamer als eerste op de regeringsverklaring reageerde. Ik denk niet dat hij daar zelf met voldoening op zal terugkijken. De regeringsverklaring noemde hij een leeg verhaal van politici die weigerden concreet te worden zodat zij ook niet konden worden afgerekend. Hij typeerde het kabinetsbeleid als *business as usual* en citeerde tot driemaal toe dezelfde uitspraak van Balkenende: 'Nieuwe politiek, wat is dat nu helemaal; wij leggen toch werkbezoeken af?' Toen Dittrich hem verweet alleen een somber scenario te schetsen en weg te laten welke goede dingen door het kabinet werden geregeld, wist hij niets beters te zeggen dan: 'Ieder zijn rol, mijnheer Dittrich.' Twee dagen later, op 14 juni, sprak hij in Arnhem voor het Politiek Forum over het interne proces van partijvernieuwing. Daar was hij kennelijk wel in zijn element. Hij klonk fris en modern, en gaf zich, anders dan in de Kamer, duidelijk moeite zijn gehoor te overtuigen.

36

Ieder zijn rol inderdaad! Hoe effectiever Wouter Bos het kabinet-Balkenende het vuur aan de schenen legt, hoe meer hij bezig is daarmee zijn rol in het proces van partijvernieuwing te ondergraven. Dan baat het hem niet dat hij in de beslotenheid van het Arnhemse *Musis Sacrum* wel wil toegeven dat 'ook wij niet hadden kunnen ontkomen aan harde maatregelen en grote hervormingen in de wao, de bijstand en de zorg.' Wat hij in de Kamer zegt is het standpunt van de PvdA, en dat wekt de indruk veel verder verwijderd te zijn van enig begrip voor de onvermijdelijkheid van harde maatregelen en grote hervormingen dan van het insulaire geweeeklaag van Marijnissen ('U zegt elke keer dat het zo verschrikkelijk slecht gaat met onze economie') en Halsema ('Ik vind een internationale vergelijking volstrekt oninteressant; wij verdedigen hier een Nederlands beschaafd stelstel'. Aan het slot van het Kamerdebat regende het moties voorgesteld door de leden Bos, Halsema en Marijnissen, waardoor het beeld van een eensgezinde door Wouter Bos als *primus inter pares* aangevoerde oppositie nog werd versterkt. Dat is geen goed gezelschap voor een partijleider die zich opmaakt enkele dagen later in Arnhem het klassieke gelijkheidsideaal op de helling te zetten. Maar ook zelf deed Bos in Den Haag een duik in het zakje die hem later in het proces van de partijvernieuwing nog wel eens last zou kunnen bezorgen. Zijn grootste kritiek op de regeringsverklaring was namelijk dat het kabinet akelig duidelijk was in wat het van de mensen vroeg, maar weigerde er eindelijk eens concreet over te worden wat die ervoor terugkregen.

REFLEXEN AANPASSEN

Juist iemand die binnen de PvdA ideologische wissels hoopt om te zetten, zou zich moeten hielden voor die uniek-Nederlandse hebbelijkheid om pas over nieuw beleid te durven spreken als het Centraal Planbureau heeft uitgerekend wat het gaat kosten of opleveren. Die overwaardering van concrete cijfers en de overschatting van voorspelbaarheid en meetbaarheid hebben de

Wat de PvdA te doen staat Peter van Walsum *Nederland liep schade op door een doorgesloten gelijkheidsideaal*

Nederlandse politiek langzamerhand van een complete dimensie beroofd. In andere landen gaat het parlementaire debat vaak over causale verbanden die niet van tevoren in geld kunnen worden uitgedrukt maar niettemin voor de politieke koersbepaling van concrete betekenis zijn. Dat zijn de soort verbanden die bij iedere discussie over programmatische vernieuwing — niet alleen van de PvdA — in het middelpunt van de belangstelling zouden moeten staan. Het gaat om het besef dat een onmeetbare verandering van sfeer of attitude aanleiding kan geven tot nieuwe werkwijzen die op hun beurt betere resultaten mogelijk maken. Die resultaten zijn wel meetbaar, maar door de onberekenbaarheid van het totaaltraject leveren zij geen handvat op om iemand op af te rekenen. Veranderingen van dit type moet Wouter Bos in Arnhem op het oog hebben gehad toen hij zijn partijgenoten opriep hun reflexen aan te passen. Het lijkt dan niet erg verstandig om in de Kamer de indruk te wekken dat de PvdA alleen geïnteresseerd is in voorname die zo concreet zijn dat de leden van het kabinet erop kunnen worden afgerekend.

In Arnhem spoorde Bos de leden van zijn partij ook nog aan om af en toe wat minder met elkaar en wat meer met de buitenwereld te praten. Ik denk dat de buitenwereld dat zeker zou toejuichen als ze hem wat meer in Arnhem en wat minder in Den Haag konden horen. In Arnhem zei Bos: 'Met alleen eerlijk delen en internationale solidariteit kom je er echt niet meer.' Hij nam afstand van het klassieke gelijkheidsideaal, voorzover dat partijleden ertoe had verleid 'dat te willen zien als gelijke uitkomsten in plaats van als gelijkwaardigheid.' Dat type gelijkheid wees hij om een viertal redenen van de hand: (a) mondige en geëmancipeerde burgers wilden eigen ruimte om eigen wegen te kiezen, (b) in de publieke sector zou een grotere nadruk op decentralisatie en ruimte voor de uitvoeringspraktijk onverbiddelijk tot een grotere ongelijkheid leiden, (c) om de welvarende middenklasse aan de collectieve sector verbonden te houden moest men ruimte maken voor meer keuzevrijheden en zou men kleine ongelijkheden moeten accep-

teren om grotere ongelijkheden en een totale tweedeling te vermijden, en (d) door de toenemende diversiteit in onze samenleving werd *one-size-fits-all* steeds minder acceptabel en betaalbaar. Het was om al deze redenen dat Bos bepleitte gelijkheid een stap terug te laten doen ten faveure van participatie als nieuwe centrale notie voor de sociaaldemocratie.

*Het kost niet veel moeite
buitenlanders te vinden die,
als men naar hun eerlijke
mening vraagt, geen goed woord
overhebben voor de combinatie
van hoge prijzen, lage kwaliteit,
slechte service en grote praatjes
die ze als typisch Nederlands zijn
gaan beschouwen*

De buitenwereld had het niet duidelijker kunnen zeggen. Buiten de PvdA bestaat voldoende begrip voor de correlatie tussen ongelijkheid, dynamiek, mobilisering van talent en de schepping of instandhouding van hoogwaardige bedrijvigheid (dus werkgelegenheid). Maar een partij die de terugdringing van ongelijkheid van inkomen, bezit, macht en kennis zo hoog in haar vaandel heeft gevoerd, zal niet zonder slag of stoot akkoord gaan met de stelling dat wat meer ongelijkheid goed voor ons land zou kunnen zijn.

SPANKRACHT VAN ONS LAND

Het is echter niet alleen in de inkomenssfeer dat het klassieke gelijkheidsideaal zijn sporen heeft achtergelaten. Ook elders heeft het zijn stempel op onze samenleving gedrukt, en het is heel goed mogelijk dat het daar nog meer schade heeft aangericht. In dit verband is het van betekenis dat de

Wat de PvdA te doen staat Peter van Walsum *Nederland liep schade op door een doorgeschoten gelijkheidsideaal*

PvdA haar ideologische vernieuwing juist ter hand neemt op een moment dat bijna iedereen in ons land bezig is zich het hoofd te breken over de vraag hoe het toch komt dat Nederland zwaarder getroffen lijkt door de economische terugslag dan de landen om ons heen. In de regeringsverklaring van 11 juni zei Balkenende dat ons land op groei, werkgelegenheid en inflatie al drie jaar slechter presteerde dan het Europese gemiddelde en dat onze economie ten opzichte van andere landen structurele achterstand had opgelopen.

Door deze samenloop van omstandigheden ontkomt de PvdA er niet aan zich de vraag te stellen of die structurele achterstand wellicht ook iets met het doorgeschoten gelijkheidsideaal te maken zou kunnen hebben. Zou het niet zo kunnen zijn dat de hele spankracht van ons land — de mate waarin ons land tegen een stootje kan — er structureel door is aangetast?

Deze vraag zal in de partij ook niet erg gemakkelijk liggen, maar zij is minder financieel geladen, is meer een kwestie van correctie dan van concessie en klinkt minder als een uitverkoop van beginselen aan de welvarende middenklasse. Het probleem is wel dat de meeste Nederlanders er geen moment bij hebben stilgestaan dat hun dagelijkse ergernissen op het doorgeschoten gelijkheidsideaal terug te voeren zouden kunnen zijn. Ze gaan er in de regel van uit dat alle inefficiency, incompetentie en onverschilligheid waarmee ze in Nederlandse instellingen en bedrijven geconfronteerd worden, wel wereldwijde verschijnselen zullen zijn. Maar dan vergissen ze zich toch, want er is een wezenlijk verschil tussen Nederland en de ons omringende landen. Het kost niet veel moeite buitenlanders te vinden die, als men naar hun eerlijke mening vraagt, geen goed woord overhebben voor de combinatie van hoge prijzen, lage kwaliteit, slechte service en grote praatjes die ze langzamerhand als typisch Nederlands zijn gaan beschouwen. Zou deze schadelijke reputatie iets met het klassieke gelijkheidsideaal te maken kunnen hebben? Rond 1968-'69 zijn in heel West-Europa en Noord-Amerika gedragspatro-

nen door het gelijkheidsideaal overhoop gehaald, maar in de meeste landen zijn de grootste uitschieters al weer vrij snel teruggedraaid. Alleen Nederland lijkt er een duurzame hang naar vrijgevochtenheid aan te hebben overgehouden. Daardoor is ons land fundamenteel anders dan België, Duitsland, Frankrijk en Engeland. Veel Nederlanders gaan daar prat op, sommigen den-

Het is voor ons land van het grootste belang dat de ideologische vernieuwing van de PvdA tot een goed einde wordt gebracht

ken zelfs dat de wereld ons erom bewondert, maar er zijn er ook die beginnen in te zien dat er een prijskaartje aan hangt.

ZWAK BESTUUR

Het causale verband tussen het klassieke gelijkheidsideaal en de structurele achterstand van onze economie is daarmee nog niet aangetoond. Maar het vereist niet al te veel fantasie om zich te kunnen voorstellen dat er een lijn loopt van het doorgeschoten gelijkheidsideaal via afgenomen respect voor hiërarchie en discipline naar zwak management. En zwak management kost handenvol geld, bijvoorbeeld doordat medewerkers onvoldoende op hun verantwoordelijkheid worden aangesproken, matig presterenden onder hen ter wille van de arbeidsvreugde toch een promotie krijgen, personeelsbeoordelingen zo geflatteerd plegen te zijn dat een enkele kritische beoordeling al gauw een crisis in de werksfeer ontketent, en al dit soort gebreken dan worden afgedekt met een alomvattende sfeer van soepelheid, die tot gevolg heeft dat er geen duidelijke procedures zijn en niemand goed weet waar hij zich aan te houden heeft. Bij zwak bestuur in de overheidssector komt daar dan nog bij dat de huiver de medemens op zijn tekortkomingen

Wat de PvdA te doen staat Peter van Walsum *Nederland liep schade op door een doorgeschoten gelijkheidsideaal*

aan te spreken daar kan uitlopen op een bereidheid overtredingen door de vingers te zien, soms gevolgd door de neiging om voor die vorm van soepelheid een even soepele tegenprestatie te verlangen.

Misschien moet de conclusie wel luiden dat het klassieke gelijkheidsideaal in onze samenleving de gedaante heeft aangenomen van *soepelheid*. In de dagen van Den Uyls ontspannen samenleving gold soepelheid als een bij uitstek positief begrip, maar we zijn nu dertig jaar verder en de vraag die ons nu bezighoudt is of er een samenhang kan bestaan tussen een nobel ideaal en de zwakte van onze samenleving. Soepelheid kan zich natuurlijk vertalen in dynamische flexibiliteit, maar ook in de weg van de minste weerstand. En de weg van de minste weerstand is de weg van het meeste geld. Een land dat eenmaal

aan zwak management en zwak bestuur gewend is geraakt, is vroeg of laat niet meer bij machte obstakels structureel aan te pakken en kan ze alleen nog maar de baas door er meer geld tegenaan te gooien. Zo'n land wordt vroeg of laat één grote Betuwelijjn.

Het is te hopen dat de door Wouter Bos bepleite 'stap terug met het klassieke gelijkheidsideaal' niet tot de inkomenssfeer beperkt zal blijven. Dezelfde stap kan op andere gebieden meer zoden aan de dijk zetten. Iets minder gelijkheid is het recept voor beter management en bestuur, en dat kan resulteren in enorme besparingen waardoor andere besparingen vermeden kunnen worden. Het zou een gemiste kans zijn als de PvdA in haar proces van ideologische vernieuwing dit veelbelovende terrein links liet liggen.